

Todor Manojlovićnál Zrenyaninban

Aleksandar Tišma

Zrenyanin is, akár a többi alföldi város, amint közeledik felé az autóbusz, olyan, mint valami buborék a föld végtelen lepényén, az ég végtelen fedője alatt. De ahogy megérkezünk a városba, váratlan egyenetlenségek tárulnak elénk: egy-egy kis utca, amely egyik végén majdnem meredeken kapaszkodik fel és gyors lejtővel folytatódik, a piszkos vizű Bega kanyarai, amelyek néhol ugyanannak az utcának két végénél bukkannak fel, a Bega hídjai, a „nagy híd” és a „kis híd”, melyeknek szerény magaslatáról kőlépcsők vezetnek a rövid mólóra vagy a poros folyópartra. Zrenyaninnak azonkívül van egy egészen sajátos költője is, Todor Manojlović, de ő róla vajmi kevesen tudnak a városban: nem ismeri a kréta-arcú fiatal portás az egyetlen, elhanyagolt „Vojvodina” szállodában, nem ismeri a két testes szállodai takarítónő, akik naphosszat gondtalanul lármáznak a folyosókon, nem ismerik a könyvkereskedők, legalábbis, ha abból ítélünk, hogy a költő új könyvét nem tették kirakatba, nem ismeri a takarító fiatalasszony a szomszéd nyitott ablak mögött, amelyre négyéves forma maszatos kisfiú próbál felkapaszkodni reménytelenül. Nem ismerik őt, pedig Todor Manojlović itt született Zrenyaninban, az egykori Nagy-Becskereken, itt töltötte gyermek- és ifjúkorának csaknem két évtizedét és itt tölti öregkorának is immár majd két évtizedét. Az az előbbi, a gyermekkor és az ifjúkor, régen volt,

még a múlt században, s a mai öreg nyugdíjas, aki unokahúgánál él és többet látni a színház és a színházi klub környékén, mint a hasonló korú és helyzetű polgárok társaságában, mindenképpen idegenszerűen hat a szerény távlatok e városában. Lehet, hogy majd egyszer, a születés és a hosszú itt-időzés tényének erejénél fogva, Zrenyanin emléktáblái állít neki, vagy róla nevezi el valamelyik utcáját, de egyelőre hálislistenek, erre még nem került sor.

Egyelőre, élő-elevenen, itt ülünk Todor Manojlović lakásában, a júliusi vasárnapdélután csöndjében. Odakint nagy a hőség, izzik az utca, de a szobában, hála a vastag falaknak, tűrhető az időjárás. Régi ez a ház és úriás, régi értelemben: földszint, széles vaskapú, magas ötszögű homlokzat és dús virágoskert, amely messzire nyúlik, egészen a „Luxol” piperagyár vaskéményéig. A lakás tágas, illetve: tágas volna, ha nem osztják ketté és szebbik, elülső részét nem adják egy másik családnak. Így a megmaradt két kis szoba túl zsúfoltan hat, amihez bizonyára hozzájárul Todor Manojlović uras, kényelmes hanyagsága is. Épp csak átmentünk az egyik helyiségen, az apró udvari előszobán, ahol a bejárati ajtó és az ágy közé ékelve ott áll Todor Manojlović íróasztala, könyvekkel és folyóiratok halmazával feltornyozva, s a hűga karcsú, pianinós, olajnyomatokkal beborított falú szobájában telepedtünk le.

Egy olajkép is volt a falon, a húszéves költőt ábrázolja. Manojlović régi jóbarátjának, Novák Rudolf becskerei festőnek munkája.

Nézem a képet. Keménygalléros, csíkos inges ifjú arcéle, fekete, sima, közepén elválasztott haj és rövidre nyírt fekete bajusz érzékeny duzzadó ajkai fölött: egy osztrák-magyar módra nyírott tarkós Marcel Proust, mondén legénykora napjaiban, „az elvirágozott lányok árnyékában”. Semmi sem árulja el egy bánati kisváros jelenlétét — a háttért határozatlan zöld síkok alkotják, egyformán lehetnek a Luxembourg-park pázsitjai, vagy valamelyik becskerei liget bokrai. S vajon legbelső lényében nem ilyen volt maga a modell is, valamikor 1901 táján, amikor érettségi után elindult Budapestre? Gondnoka és a rokonság — szülei akkor már nem éltek — a jogtudományokra küldte s neki nem volt miért visszautasítania ezt a kívánságot.

„Akkor még azt sem tudtam, hogy író leszek-e” — mondja Todor Manojlović. „Csak annyit tudtam, hogy szeretem a színházat, a könyveket, képeket. Ez a szenvedélyem viszont elég erős és kizárólagos volt ahhoz, hogy elhanyagoljam vizsgáimat.”

Hozzátehetjük: megvolt az alapja is hozzá. Todor Manojlović Becskereken szorgalmasan eljárt a Dobrinović-tyal és Ruzsić-tyal fellépő szerb nemzeti színház vendégszereléseire s a vagyonos szülői ház olyan válogatott kozmopolita könyvtárral rendelkezett, amelyben a fogékony fiú megtalálta — és rajongásig megszerette — Schillert, Goethet, Byron-t, Lessing „Nathan”-ját, Kleistöt, Heinét, Suet és az idősebb Dumas-t. Pest csak tovább tágitotta ezeket a lehetőségeket és Todor Manojlović tanulás helyett klasszikusokat olvasott — francia és német eredetiben, azonkívül magyar írókat, különösen Jókait és Petőfit. És kiállításokra járt. És még többet színházba. A családi tanácsnak kellett közbelépnie: indítványozta a fiatalembernek, hogy „legalább a katonáévét szolgálja le”. Szótfogadott. Aztán visszatért, mit sem változva, ugyanolyan mohón éhezve a szépre. A kötelesség és a hajlamok közötti ellentét megoldást vagy legalább halasztást követelt: Manojlović elfogadta egy román kollegájának ötletét, hogy menjen át valamelyik kisebb egyetemre, ahol zavaratlanabban tanulhat és könnyebben vizsgálhat. Például Erdélybe, Nagyváradra.

A jogtudományok, persze, itt sem voltak vonzóbbak, viszont Manojlović az 1907-es Nagyváradon megtalálta azt, amire határozatlanul vágyódott, miközben a klasszikusokat falta és német nyelven első verseit írta George, Rilke, Hoffmannstahl, Nietzsche vagy a francia modern költők mintájára, s miközben olvasmányáiból vagy saját megnem írt műveiből elképzelt jeleneteket vetett papírra. Ez a valami az Ady Endre köré tömörült „Holnap”-csoport volt, amely néhány évvel később forradalmasította az egész magyar költészetet.

Manojlović nehezen bírható szólásra ezeknek a számára sorsdöntő napoknak és éveknél eseményeiről. Miközben faggatom, erős, telt ökle idegesen mellének feszül, baloldalt, a szív felől, és arca ez a tömör, szögletes és még piros arc a húsos faun-orr-al és vídám, csillogó szemével, — felszeg zavart tükröz. Miért? Titkol tán valamit? Bizonyára érzi az aránytalanságot az ajkát elhagyó száraz tények és a magában hordott emlékek ereje között, s ez az áthághatatlan aránytalanság kínozza. Mert lám, amint megkérem, hogy mutassa meg a „Holnap”-antológia példányát, fűgén, felszabadultan feláll, rövid, zömök törzse a feltűrt ujjú ingben kiegyenesedik, könnyű léptekkel a szekrényhez megy és becézve nyújtja át a kis könyvet. Aztán türelmetlenül kiveszi a kezemből, lapozgat benne, megáll itt-ott valamelyik versnél, felhívja a figyelmem egy-egy strófára. Végül nem bírja kiállni s olvasni kezdi Babits Mihály verseit, erős, zengő hangján, amely könnyen győzi a fogatlan száj engedetlenségét, és biztos, kemény keze tagolt mozdulataival kíséri a szöveget. Arca megint derűs, világosbarna szeme kisanút a szemüveg alól és megértést keres az enyémbe, ajka a játékbafeledkezett gyermek mosolyára húzódik.

Később megmutatja az „Igaz szó”-nak, a romániai magyarok folyóiratának külön számát, amely néhány száz oldalon emlékezik meg Ady születésének nyolcvanadik évfordulójáról. Vezető helyen közölték Todor Manojlović kifogástalan magyarsággal írt visszaemlékezéseit is. Ebben az írásban megtalálom mindazokat az adatokat, amelyekre kíváncsi voltam: hogyan kapcsolódott be Todor Manojlović az akkor még kevéssé ismert Ady műve iránti rokonszenve révén, a nagyváradi költői bohémvilágba; hogyan ismerke-

dett meg a mozgalom ragyogó, tragikus vezérével és eszményképével, hogyan üldözélt éjjelenként vele és Juhász Gyulával, a másik leghűségesebb kísérővel az Emke kávéház asztalánál, majd sorra a többi kávéházban, a zárórak rendje szerint, míg hajnaltájt a vasúti restből fiákeron hajtottak Léda háza elé, ahol Ady lakott; hogyan kovácsoltak terveket mozgalmuk és folyóiratuk alapítására és milyenek voltak a nagyváradi matinék, amelyeket szép és elegáns fiatal hölgyek látogattak s amelyeknek fénypontja mindig Ady volt. És ezekben az emléksorokban, elérzékenyülten emelkedett hangjukban, található meg, úgy hiszem, a válasz arra, miért estek annyira nehezére Todor Manojlovićnak faggató kérdéseim: nem tudta, nem akarta kitépni a maga életútiát a verseknek ebből a egybezengető összhangjából, amely az ifjúság visszhangjaként bűg benne. Nem csupán szemérmesség, nem is szerénység ez: az, ami Manojlović számára ma jelent valamit, — a versek, a szépség. Még túlságosan fiatalnak érzi magát ahhoz, hogy a versek közt, a szépség útjain, a maga külön szerepét kutassa.

Ez a szerep egyébként nem is állt a „Holnap” mozgalom első skkjában. Manojlović mégis csak szerb volt (s Juhász Gyula feljegyzéséből értesülünk, hogy heves, sértődött szerb is tudott lenni), aki németül írt verseket; már akkor kitűnő ismerője lévén Baudelaire-nak, Rimbaud-nak, Laforgue-nak — akiket a többi „holnapos” csodált ugyan, de eredetiben csak ő olvasott —, ez a körülmény egy kivételes erudita és önzetlen pártfogó szerepét biztosította neki a nagyváradi körben. Csak a „Holnap” második számában jelent meg, Emőd Tamás fordításában. Manojlović akkor még nem lelt magára és bár szívvel-lélekkel támogatta a magyar modernista költők mozgalmát, ezt inkább az emberek, az irodalmi sürgés-forgás, a viták, a szép és fiatalos dolgok kedvéért tette, mint szükségből, saját műve építésének kényszeréből. Így volt ez önála mindig.

Egyébként épp abban az időben jut kifejezésre másik, művészi szenvedélye. Épp akkor, egyetemista korában, amikor első ízben vette kezébe a »Romlás virágait» és a »Poetes d' aujourd'hui» antológiát, felfedezte Muther „Kunstgeschichte”-jét, amelynek szín-

nyomatai és leírásai képzeletében özszeolvadtak a már régen, Dantet, Goethe, Byront olvasva megismert és megszeretett klasszikus kor és az olasz renaissance jeleneteivel. Képelete a világba húzza, hogy mindezt személyesen is láthassa és átélhesse. Egyik barátja a „Holnap” köréből, Tabéry Géza regényíró, gyakorlati felvilágosítással szolgál s Manojlović egyszerűen s mindenkorra otthagyja a jogot, Münchenbe megy és művészettörténetre iratkozik. De alig néhány hónappal később, 1911 tavaszán türelmetlen és a német környezettel sehogyan sem békiülő szellemtel követve, egyenesen a szépség honában, Firenzében találjuk. A következő szemesztert Bazelban írja be, ahová Nietzsche és Jacob Burghardt hagyománya vonzza. Ott marad egészen a háború kitöréséig. Aztán megint Firenze következik, teljes két évre.

A társalgásnak ezen a pontján Manojlović tartózkodása ismét olvadni kezd. „Gyönyörű érzés — nem csalódnai egy várakozásunkban”, mondja a meghatott őszinteség pillanatában. „Olaszország egyetlen fényzőn, egy megvalósult halucináció. A valóságban látni mindazt, amit képeken hitetlenül nézünk! Átutazni a könyvekből fejből megtanult helyeken! Ez egy szakadatlan vakáció, egy sose szűnő álom.” Elmondja, milyen nek látta Velencét legelőször „egy júniusi reggelen, a napfény és a színek pompájában”, Páduát, Giotto freskóival, a Tirreni-tengert — és emlékeit Olaszország szépségét dicsőítő versorokkal ki séri.

Am az élvezet itt is társasággal, fiatalos megmozdulásokkal járt együtt. Manojlović mindenütt ösztönösen rátalált azokra a helyekre, bármilyen messze is voltak, ahol valami új és élő termett, ahol friss volt az alkotás szenvedélye. Az akkori Firenze a futurizmus székhelye volt. Ott élt vagy oda járt Papini, Soficci, Marinetti, ott festett Boccioni, s eleven volt a kapcsolat Párizssal is. Ujabb hajnalba nyúló ücsörgések, újabb ámuló kirándulások, heves viták, induló folyóiratok, matinék, kiállítások; üzenetek Apollinaire-hoz. De megint csak egy lépcsővel kerül közelebb saját művéhez, amely ott az akkor még osztrákellenes Olaszországban mind határozottabban a szerbség mellé áll, — Manojlović 1913-ban nyomtatta ki első versét szerbül. A következő lépcsőfok

Korfu 1916-ban, a „Srpske novine” irodalmi melléklete és újabb társaság: Filipović, Cerina, Vinaver, Branko Lazarević, Miličić. 1918 újevénjén megint Firenze. S a háború befejeztével végleg Beográđ.

Most már óvatosabban kérdezetek, félek, hogy megint előidézem azt a zavart bizonytalanságot a száraz életrajzi tények erdejében. Hagyom Manojlovićot, hadd beszéljen a Stankovićnál tartott matinékről (ezt az újdonságot ő vezette be nagyváradi és firenzei mintára), arról, hogy indította meg Vinaverrel az Albatros-könyvtárat, amelyben többek között a „Burleska gospodina Paruna” és a „Dnevnik o Čarnojeviću” is megjelent; Pandurović „Misao” című folyóirattáról, Dobrovićról, Sumanovićról, Crnjanskiról, Rastko Petrovićról, Sibe Milićevićről — jellemvonásaikról és mo-dorosaikról, karrierjükrol és sorsukról. „Magunk köré akartunk gyűjteni minden fiatal és modern törekvést”, mondja Todor Manojlović, „hogy egy forradalmi mozgalmat állítsunk szembe az elavult „Srpski književni glasnik”-kal. De túl sok volt köztünk az egyenetlenség, a vizzálykodás s később megjelent a szürrealizmus is, amely kizárólagos jogot formált a régi felfogások szétzúzására.”

De vajon csakugyan ez volt-e a baj? A huszas évek Beográđban nem volt sem Nagyvárad, sem Firenze, s Todor Manojlović időközben negyven éves férfi lett. Kortársai s a tőle sokkal fiatalab-bak is megházasodtak, társadalmi és iro-dalmi pozíciókat hódítottak maguknak, realista és modernista iskolákat alapítottak, ő meg, a javíthatatlan klasszicista és romantikus, továbbra is a széles-körű klasszikus műveltség és a moder-nista lendület valamilyen eszményi egyesítéséről ábrándozott. Nehezemre esett volna szólásra birni őt e harcok részleteiről, amelyekben győzött ugyan Todor Manojlović szabadverse, de nem győzött maga Todor Manojlović, amelyekben hírnévre tett szert sok külföldi és hazai festő és költő, akiket ő vett észre először, de közben őt magát csak-nem elfelejtették, biztos vagyok benne, hogy Todor Manojlović egyes akkortájt írt versei igen szépek, hogy a „Centrifugális táncos” értékes színmű, hogy Manojlović esszéiben és kritikáiban kimondott ítéletei jórészt ma is megállják a helyüket. Ez egyelőre teljesen elegendő.

Azonkívül, éppen eleget tudok életéről is ebben a két háború közötti időszak-

ban, egy orvos barátomtól, aki a huszas években Beográđban orvostanhallgató volt s a vizsgái éppúgy elhúzódtak, mint Manojlović esetében: előbb az irodalmi elfoglaltság és a bohémélet, később pedig a forradalmi politikai munkásság miatt. Ez az akkori egyetemi hallgató (mellesleg: magyar anyanyelvű) a korszerű szerb költészettel éppen Todor Manojlović versei révén ismerkedett meg s ezek a versek annyira hatottak rá, hogy fordítani kezdte őket; s amikor sikerült megismerkednie szerzőjükkel, évekig nem hagyta el társaságát. Ez a barátom mesélte el, hogy Manojlović a huszas és harmincas években is, éppúgy mint azelőtt, fölösleges pedantéria nélkül támaszkodott vagyonos családjá tá-mogatására — a pesti, nagyváradi, bá-zeli és firenzei eltartás helyett most nagynénje, Krszmannovics asszony vendégszeretétét élvezte a Terázia környéki híres kis palotában. Itt saját szobái, személyzete volt s a délutáni órákban kedves vendégeit, írókat és festőket fogadott, köztük olyan fiatalembereket is, akiknek még nem volt semmilyen meghatározott foglalkozásuk, de rendelkeztek a különleges társasági kedély-lyel, amely őt kezdettől fogva kitöltötte. Esténként aztán, pontosan kilenc óra-kor ismét találkozott velük a Moszkva kávéházban, kávézott, vitázott, beszélgetett, pletykázott, hintette roppant tudása és friss szelleme magvait. Később, belemerültek a bohémvilág éjszakai életébe, a „Skadarlijá”-tól a „Tri šešira”-ig és a „Bummskeller”-ig, belevetették magukat az eszmék, ellentmondó nézetek, irodalmi csoportosulások nyugtalan hullámverésébe. Ő mindig végig ottmaradt, alig fogyasztva valamit, nem abban élvezve, amit egy éjszakai lokál, hanem amit a társaság, a meleg emberi együttlét nyújt. Gyakran megesezt, hogy legvégül az egész társaság nála kötött ki, a lakásán, s Manojlović francia, olasz, német és magyar költők verseit olvasta vagy Plato valamelyik párbeszédét, mindent eredetiben és nyom-ban, sorról sorra, mondatról mondatra fordítva is a legtöbbször betéve ismert szöveget.

Mikor dolgozott? Valami kemény munkás, gyakorlati értelemben, nyilván sohasem volt. Orvos barátom mondta, hogy éveken át hallott Manojlovićtól a „Centrifugális táncos” tervéről, egész jeleneteket, kész párbeszédet ismert belőle. Mégis csak 1929-ben ült neki, hogy úgyszólván néhány nap alatt meg-

írja, amikor nagynénje meghalt és valószínűleg pénzügyi nehézségei támadtak.

Mindebből semmit sem említek Todor Manojlovićnak. Csak annyit mondom, hogy orvos barátom üdvözlí és azt üzeni neki, hogy még mindig hálásan emlékszik vissza nemcsak a kedves beszélgetésekre, hanem a vacsorákra is, amelyeket a költő csaknem egy éven át többé-kevésbé rendszeresen fizetett neki. Még hozzá igen tapintatos módon: amikor a kiéhezett egyetemista, akinek sovány instruktori jövedelméből ebédre is alig tellett, megérkezett a kávéházba, Manojlović látszólag hanyagul odavetette, hogy az ital jobban esik harapnivaló mellett és tizenöt csevapcsicsát rendelt. Egyet megevett s a többit, rossz étvágyára hivatkozva, a láthatóan beesett arcú fiatalember elé tolta. Ez az ürügy persze nem maradhatott hihető teljes egy éven át, de Manojlović estéről estére makacsul és nagylelkűen megismételte.

Szavaimra hanyagul legyint csontos, erős kezével. És mosolyog, hunyorgó szemmel, ami méginkább kirajzolja az ősz, jámbor alföldi faunra emlékeztető arcának két egyenes vonását. S ebben a mosolyban, ebben a kezlegyintésben benne van az egész uras hanyagság, amellyel az életet járta, benne van az egész jóindulatú és szépségekre tárt, gyakorlati számításokra képtelen, könnyed, kenyér- és lakásgondoktól, társadalmi ellentmondásoktól és előítéletektől, a mindennapok terhétől fölmentett ember. Hogyan faggassam egy ilyen mosoly és egy ilyen gesztus után életének későbbi, jólétet nélkülöző, az egykori bőkezű támogatást nélkülöző állomásairól. Egy évig, tudom, a Matica Srpska titkára volt, egy ideig a szenátusi könyvtár kezelője, később tanár a képzőművészeti és iparművészeti akadémián, hogyan boldogult ezeken a posztokon, nem tudom. Bizonyára nem tudta magát pótolhatatlanná tenni sem munkájával, sem állásfoglalásával. Csak annyit tudok bizonyosan, hogy a Matica Srpska-ban 1931 körül csúnyán kijátszották a Matica akkori kultúraellenes vezetői, még a bútorait is lefoglalták valami kártérítés ügyben, árveréssel fenyegették, öt évig húzódo pert akasztottak a nyakába. Nem volt elég erélyes, hogy véget vessen neki. Két szoba bútorát, ruháit, könyveit és képeit éveken át egy kis szobában lezárva tartották s a kulcsot a Ma-

ticában őrizték, ő meg valószínűleg csak legyintett.

Én is legyintek magamban és lezárom a beszélgetést, Todor Manojlović nagy megkönnyebbülésére, mert nem kell többé szorongva várnia a kérdéseket és átadhatja magát a kötetlen tárgyalásnak, amely, remélem, velem is jól esik neki. Időközben leereszkedtek az alkony első árnyai; a költő hűga, miután szlatkóval vendégelt meg bennünket, látogatóba ment valahová. Fölkelünk; Todor Manojlović kiemel egyet a tükrön átvett csokornyakkendők halmból és megköti, hátat fordítva a tükkörképének. Aztán legyúri ingujjait és a szekrény sarkáról leemeli zakóját, gomblyukában a francia akadémia pálmájának lila jelvényével. Gallérja kis sé fölperdül hajjal benőtt nyakára, de nem találok okot rá, hogy figyelmeztessem.

Kilépünk. A hőséget most alkonyi fülledtség váltja fel. Így van ez, mondja Todor Manojlović, minden nap ilyen tájban. Az alacsony házakkal szegélyezett, holt napsugarak nyomán hamuszürke külvárosi utcák teljesen néptelenek. A járda rossz, egyensúlyoznunk kell a köveken. De Todor Manojlović csak néhány gúnyoros megjegyzéssel viszonzozza panaszaimat. A lépése könnyű, szeme még biztos és kíváncsi. Derűsen mutatja, hol kezdődik „Amerika”, ahogyan a becskerékiek a Begán túli városrészt nevezik, felhívja a figyelmem egy negyvennyolc előtti roskadozó épületre, amelyet ő szőpnek tart, aztán a volt polgári iskolára, amelynek homlokzatán szerinte „van valami renaissance, firenzei jelleg.” Közledünk a központ-hoz s itt már elhalad mellettünk néhány vasárnapi sétáló, a többi között két idős hölgy, fehér csipkével díszített fekete selyemruhában. „Zdravo, Todor” — köszönik a költőt. Utitársam most a gimnázium otromba épületét mutatja a beépített templommal, — itt, a magyar piaristáknál végezte a középiskolát, görögből *bonus*, történelemből és németből pedig már *eminentes* osztályzattal, mintegy előjelül későbbi nagy tudásának ezekben a tárgyakban. A Pupin utcában megnéztük a költő szülőházát s mindjárt mellette, ugyanabban az utcában, sőt ugyanazon az oldalon a másik két házat, ahol gyermekkorát és diákkorát töltötte: tágas, sokablakos, zöld kertes épületek. Innen egy perc az Uspenszka templom, melynek portáját az elemi iskola épületei veszik körül — ezt az utat is számtalanszor

zás támasztotta fel benne ezt a kiolt-
 megtegte a költő annakidején, bizonyára
 ugrándoza. De ő most nem erre gondol:
 a porta „tisztá gót” utcai vaskor-
 látjára hívja fel a figyelmem és hozzá-
 teszi, hogy „biztosan nem volt nekik
 más”, majd bevezet a portára és még
 beljebb, „vlágias-kényelmesen, a temp-
 lomba. „Engem is itt kereszteltek” mu-
 tat irónikus mosoly kíséretében a ke-
 resztelőmedencére és nyomban szavalni
 kezdi ünnepélyes-hangosan Dante sorait.
 Az oltár barokk stílusát Manojlović
 „egészen helyesnek” ítéli, majd megint
 kilépünk az udvarra, ahol a civilruhás
 papba ütközünk. Hogylétéről kérdezi
 Manojlovićot s ő meggyőződés nélkül
 feleli, hogy „nem éppen a legjobb”, s
 amikor a pap bizonygatja, hogy ellen-
 kezőleg, „nagyon is jól tartja magát”,
 a költőből kitör a gyermeki kacagás s
 vele együtt Zmaj verse:

Lekopogom, jól tartja magát.

Aztán leülünk egy támla nélküli egy-
 szerű padra, megpihenni kicsit a lombos
 hárs alatt. Manojlović a porta másik
 sarka felé mutat, ahol nemrég kivágták
 a hársfákat, mert kór lepte meg őket,
 „pedig tudja”, mondja, „milyen pompá-
 san illatoztak esténként”. Nemsokára
 azonban visszakarodik a fársalgás
 Adyra és dzsentris, hosszú fekete se-
 lyemharisnyáira, ami egész csomó ado-
 mátt csal ki Manojlovićból a magyar kis
 arisztokrácia rovására, mert ez a téma
 illik a legjobban az ő derűs, jóindulatú
 iróniájához.

Kipihenten, már sűrűsödő homállal
 övezve, indulunk a főutcára, vacsorázni.
 Lámpafény, vidéki korzó ünnepi élénk-
 sége fogad bennünket. A vasárnapi
 rendben és tiszta ruhában gomolygó
 tömeg feje fölött a költő, aki időközben
 levetette és karján vetette át kabátját,
 az utca túloldalára mutat: az a kö-
 vácsolt vaserkélyes ház anyai dédapjának,
 Hranimir Kupusarovićnak háza
 volt, az első kétemeletes ház a város-
 ban, ahol 1848-ban Djordje Stratimirović
 tartózkodott és gyerekkorában még
 Todor Manojlović is odajárt játszani.
 Egyre jobban megértem, honnan ered
 a pap üdvözetéből és bókjából érződő
 tisztelet és az iménti idős hölgyek jovi-
 ális szívélyessége. És honnan ered a
 költőnek ez a szerény szeretete a kisvá-
 ros kis szépségei iránt. Mégis, mire gon-
 dolhatnak ezek a gyérült számú idősebb
 emberek, akik Manojlovićot közelebből
 ismerik? Valószínűleg eltűnt gazdagsá-
 gára és egy kóbor életre, amely itt
 végződik a szemük láttára, bármilyen
 számukra megfogható eredmény nél-

kül. S a fiatalok? Ők korzóznak, baba-
 kocskban gyerekeiket tologatják, vagy
 megszületésre váró gyerekeket hordoz-
 nak. Aztán meg, végül is csak Becskerek
 s most már, úgy látszik, véglegesen. A
 ritka kiruccanások Beogradba vagy
 Noviszádra egy-egy jobb színelőadásra,
 nem feledtethetik ezt a végérvényes-
 séget.

Utópiák, Ikáriák, Biminik, a Heszpe-
 ridák kertje,

Vagy Parizs, Cannes, Firenze, Velen-
 ce —

Most már mindegy énnekem, mind-
 egy,

Egyformán messze — messze, mint
 Tipperary

A hadbavonult angol katonának,

Vagy Ittaka a kóbor Ulyssesnek —

Túl messze, elérhetetlen —

panaszolja a költő tavasszal, 75. szüle-
 tésnapján kiadott utolsó könyvében,
 amelynek a »Képmásom versei« címet
 adta, így érzékeltette a benne végbe-
 ment szakadást, amikor búcsút kellett
 mondania igazi hazájának, a nagyvi-
 lágnek. Utópiában, Ikáriában, a gond-
 talan költői önkényesség világában csak
 lényének jobbik, szabadabbik része te-
 lepedhetett meg:

Felszakadt képmásom az ő boldog
 polgáruk

És most egymaga éli át,

Mohóbban és szenvedélyesebben mind-
 azt,

Amit egykor együtt éltünk át, egy
 testben, egy lélekben —

a költő pedig ítt maradt, egy kis város
 és egy terhes öregkor fogságában, tá-
 vol a szépség szerelmeseinek ösvényei-
 től,

... ezen a

Tompa és egyre komorabb rónasá-
 gon...

Szerencsére a képmás néha mégis
 előjön, legalább annyira, hogy megmu-
 tassa, hogy még él s hogy túl korai a
 költő félelme,

... hogy ha majd egyszer találkozunk
 megint,

Talán már meg sem ismerem,

És akkor mindennek vége.

Túl korai, mert lám, Todor Manojlović
 folytatja elbeszélését a Kupusarović
 dédszülőkről, akik 1855-ben útrakeltek,
 hogy megnézzék a párizsi világkiállítást,
 Bécsig kocsiztak és látták Eugénia
 császárnőt. Talán, teszi hozzá a költő,
 Sue »Párizsi titkai« mellett, amelyeket
 gimnazista korában oly nagy rajongás-
 sal olvasott, ez a mesébeillő régi uta-

